

hib mahlaslı bir şaire ait olan III. Ahmed'in 1142 (1729-30) tarihli yenileme kitabesi, avlunun kuzeyindeki Tercüman Yunus sokağına açılan tâli girişin üzerinde de aynı yenileme sırasında tevhidhâne kapısına konulduğu ve daha sonraki onarımda (1764-1765) buraya nakledildiği bilinen, sülûs hattını bizzat III. Ahmed'in yazdığı diğer bir Osmanlıca manzum kitâbe bulunmaktadır.

Cami, enine gelişen dikdörtgen planlı bir harim ile kuzeyindeki kapalı son cemaat yerinden ve harimin kuzeybatı köşesinde yükselen minareden meydana gelmiştir. Epeyce onarım ve değişim geçirmesine rağmen özgün tasarımını yakın zamana kadar büyük ölçüde koruyabilen yapıda son cemaat yerinin aslında ahşap direkli bir sundurma biçiminde tasarlanmış olduğu tahmin edilebilir. Kuzey cephesinin ekseninde yer alan taçkapı niteliğindeki harim girişinin basık kemeriyle mukarnaslı kavsarası arasına, ilk inşa tarihini veren Kudsi mahlaslı bir şaire ait sülûs hatlı manzum bir kitâbe yerleştirilmiştir. Harimi sınırlayan ve kısmen moloz, kısmen de kesme taşla örülmüş olan duvarlara, düşey konumda ikili gruplar halinde tasarlanmış dörder pencere açılmıştır. Bu pencerelerin sonradan değişime uğradığı, muhtemelen Sultan Abdülaziz onarımında, alt sırada bulunanlarda üst söve başlıklarının iptal edilerek tuğladan örülmüş özgün sivri kemerlerin içine ampir üslûbuna bağlanan sepet kulpu kemerlerin oturtulduğu, aslında sivri kemerli olması gereken tepe pencerelerinin de III. Mustafa onarımı sırasında yuvarlak kemerlerle donatıldığı görülmektedir. Harim duvarlarında muhtelif nişler, son cemaat yerinde de taçkapağına göre simetrik iki mihrabiye bulunmaktadır.

Harimin kuzey duvarı boyunca alttaki erkeklere, üstteki kadınlara ait olmak üzere iki katlı mahfil uzanmakta ve ampir üslûbunda çubuklu kabartmalarla süslenmiş kare kesitli ahşap dikmeler, bu bölümün Sultan Abdülaziz onarımı sırasında yenilendiğini göstermektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü restorasyonuna kadar kiremit kaplı bir ahşap çatı ile örtülü olan harimin ahşap tavanının ortasında bir zamanlar ahşap veya bağdâdî bir kubbenin yer aldığı tahmin edilebilir. İç mekânda, pencere açıklıklarını kuşatan klasik üslûptaki kalem işleri dışında önemli bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. III. Mustafa devrinin barok üslûp özelliklerini gösteren basit mihrapla sıradan işçilikli ahşap minber de bezemesizdir. Bütün klasik devir yapılarında olduğu gibi cepheler son derece sade tutulmuş, süsleme olarak yalnız yapının güneybatı köşesindeki pahı taçlandırılan mukarnaslarla yetinilmiştir. Minare kare kesitli kaidesi, üçgen yüzeylerden oluşan pabuç kısmı, çokgen gövdesi, mukarnaslı müsebbek korkuluklu şerefesi, çokgen peteği ve kurşun kaplı konik ahşap külâhi ile ilk inşa dönemine ait olduğunu hemen belli etmektedir.

Sıbyan mektebi kare planlı, kübik hacimli, içeriden pandantiflerle, dışarıdan sekizgen kasnakla donatılmış bir kubbenin örttüğü tek bir birimden ibarettir. 1970'lerde yapılan restorasyon sırasında gerek iç bünyesi gerekse giriş cephesi büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır. Düzgün kesme taş işçiliğine sahip duvarlarında caminin cephelerinde görülen tertipte dörder pencere bulunan binanın, ilk yapıldığı yıllarda giriş cephesinden ahşap bir sundurma ile donatılmış olduğu tahmin edilmektedir. Cami ile sıbyan mektebi arasında yer alan hazîrede bâninin ve tekke şeyhleriyle menşurularının kabirleri bulunmaktadır.

Drağman Tekkesi, tesis edilmesinden kapatılışına kadar Halvetiyye tarikatına bağlı bir zâviye olarak faaliyet göstermiştir. İlk postnişini Bosnalı Şeyh Abdülmü'min Efendi'nin (ö. 1004/1595-96), Muslihiyye kolunun pîri Nüreddinzâde Şeyh Mustafa Muslihiddin Efendi'nin (ö. 981/1573-74) halifelerinden olması tekkenin başlangıçta bu kola bağlı bulunduğunu ortaya koymaktadır. XVII. yüzyılın ortalarında Nuriyye koluna intikal eden tekke, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Sünbüliyye koluna bağlanmıştır. Bosnalı Şeyh Abdülmü'min Efendi'nin halefi olan ve Ayasofya'daki vâizliğinin yanı sıra Ordu-yı Hümayun şeyhi sıfatı ile 1592'de Eğri seferine katılan

Tefsîrî Şeyh Hâfız Ömer Fânî Efendi (ö. 1034/1624-25), Türk tasavvuf müzikisi tarihinde önemli bir yeri olan bestekâr, zâkirbaşı ve şair, beşinci postnişin Şeyh Nefesanbarî Osman Efendi (ö. 1684), Sünbüliyye Âsitânesi'ne (Koca Mustafa Paşa veya Sünbül Efendi Tekkesi) mahsus önemli bir görev olan pîşkademliği de yürüten on beşinci postnişin Şeyh Abdülhalim Efendi ile (ö. 1837) halefi Şeyh Hâfız Hüseyin Efendi (ö. 1851) tekkenin meşihatında bulunan kişilerin başlıcalarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri 953 (1546), s. 417-418, nr. 2438; Sâî, *Tezkiretü'l-ebniye*, s. 28, 76; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 307, 318, 320; Ayvansarayî, *Mecmûa-i Tevârîh*, s. 217, 258, 361; a.m.f., *Hadikâtü'l-cevâmi'*, I, 113-115; Âsitâne Tekkeleri, s. 13; *Mecmûa-i Cevâmi'*, I, 42-43, nr. 207; 1328 *Senesi İstanbul Beldesi İhsâiyyat Mecmuası*, İstanbul 1329r., s. 21; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayşî), s. 47-48; *Osmanlı Müellifleri*, I, 133; Ergun, *Antoloji*, I, 40-41; Konyalı, *Mimar Koca Sinan'ın Eserleri*, s. 70-73; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1962-65, I, 49; Metin Sözen, *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 371; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 265, 305, 354; M. Baha Tanman, "Sinan'ın Mimârisi-Tekkeler", *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul 1988, I, 322; Günay Kut — Turgut Kut, "İstanbul Tekkelerine Ait Bir Kaynak: Dergeh-nâme", *Türkische Muszellen: Robert Anhegger Armağanı*, İstanbul 1987, s. 213-236; Atilla Çetin, "İstanbul'daki Tekke, Zâviye ve Hânkahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika", *VD, XIII (1981)*, s. 583-590.

M. BAHÂ TANMAN

DRAGMAN ZÂKİRİ AHMED EFENDİ

(bk. AHMED VEFKİ EFENDİ).

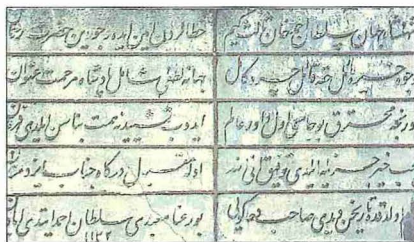
DRAMA

Yunanistan'ın
Makedonya kesiminde bulunan
eski bir Osmanlı şehri.

Falakrôn dağı eteğinde, Angitis nehri kollarından birinin hemen kuzeyinde yer alır. Eski adı Drabescos olup Osmanlı kaynaklarında geçen Drama (دراما، درمه، درما) adı bu isme dayanır. Şehrin ne zaman kurulduğu bilinmemekle beraber tarihinin Makedon Krallığı dönemine kadar uzandığı belirtilir. Şehrin güneyinde Kavala yakınlarında eski Philipo'i'nin kalıntıları mevcuttur.

Uzun müddet Roma ve Bizans hâkimiyetinde kalan ve bu dönemlerde kü-

Drağman Külliyesi avlu kapısının iç yüzündeki sultan III. Ahmed'in tamir kitabesi

XIX. yüzyıl sonlarında Selânik vilâyeti ve Drama sancağını gösteren bir harita

çük bir yerleşim birimi olduğu sanılan Drama, Bizans iç savaşı sırasında 1345'te Serez'i zapteden ve hâkimiyetini Mesta nehrine kadar uzatan Sırp Hükümdarı Stephan Dušan'ın eline geçti. 1356'da şehrin Sırp kumandanı Vojihna, Rodop dağlarında tutunmaya çalışan İmparator Matthaes'u Phillipoı yakınlarında esir aldı. Bu sırada Drama, Dušan'ın ölümünden (1355) sonra Serez bölgesini ele geçiren despot Uglyeşa'nın idaresi altında bulunuyordu. Bölgedeki Sırp idaresi 1371'e kadar sürdü. Bu tarihte Kral Vukasin ile kardeşi Serez despotu Uglyeşa'nın Osmanlı orduları tarafından Çirmen'de mağlûp edilmeleri ve öldürülmelerinden sonra Drama'nın da içinde bulunduğu Serez bölgesi, Bizans'ın Selânik valisi Manuel'in hâkimiyeti altına girdi (Kasım 1371). Bunun hemen ardından Türk akıncıları Teselya ve Doğu Makedonya'ya uzanarak bölgeyi kontrolleri altında tuttular. Muhtemelen bu sıralarda bölgede Osmanlı nüfuzu kuruldu. 1382'de Manuel'in Osmanlılar'a karşı harekete geçmesi üzerine Serez başta olmak üzere Kavala, Zihne gibi şehirlerle birlikte Drama da kesin olarak Osmanlı hâkimiyeti altına alındı (Eylül 1383).

Drama Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra Rumeli beylerbeyliğinin Paşa sancağına bağlı bir kaza merkezi oldu ve bölgeye Anadolu'dan nüfus nakli yapıldı. Önceleri küçük bir kale-şehir özelliği gösterirken XV ve XVI. yüzyıllarda giderek gelişmeye başladı. Bunda, Adriyatik kıyılarından başlayıp Makedonya bölgesinden geçen ve Edirne-İstanbul'a uzanan eski tarihî ticaret yolu yakınında

bulunması ve civarında işletmeye açık görmüş madenlerinin mevcudiyeti de etkili oldu. XV. yüzyıl ortalarında (1454-1455) Drama, mahalleleri tam olarak teşekkül etmemiş küçük bir yerleşme yeri durumundaydı. Bu sıralarda şehirde elli dört hâne, altı bive (dul kadın) müslüman nüfusa karşılık 152 hâne, yirmi dört mücerred (bekâr) ve doksan iki bive hristiyan nüfus mevcuttu. Bu rakamlara göre şehrin toplam nüfusu yaklaşık 1000'i biraz geçiyordu. Bir pazar yeri durumundaki Drama'da yaşayan müslüman nüfusun hemen hepsi bir meslek sahibiydi ve özellikle deri mâmulleri imalatı ve dokumacılık sahasında çalışıyordu. Ayrıca bağlar ve bahçelerle çevrili olduğu anlaşılan şehrin civarında bir kısım halk ziraatla uğraşıyor, buğday, arpa, keten, yulaf ekimi yapıyordu. Elde edilen mahsullerin vergi gelirleri ise Drama subaşı Mustafa Bey'e aitti (BA, TD, nr. 3, s. 484-489). 1487'de Karamânî Mehmed Paşa'nın hasları arasında yer alan Drama bu sıralarda yedi mahalleli bir küçük şehir durumundaydı. Altmış dokuz hâne, on yedi mücerred, on iki biveden ibaret müslüman nüfus (yaklaşık 400 kişi) Mescid adını taşıyan bir mahallede toplanmıştı. 120 hâne, on iki mücerred, altmış bir bive nüfusa (yaklaşık 650-700 kişi) sahip hristiyanlar ise altı mahallede oturmaktaydı. Bu tarihten itibaren giderek müslüman nüfusta artış görülürken hristiyan nüfus biraz düşüşle hemen hemen sabit kaldı. Ayrıca şehir iktisadî bakımdan gelişti, pazar vergilerinde artış oldu. Buna paralel olarak Drama'nın iskelesi durumundaki Kavala da nüfus yönünden olduğu gibi iktisadî bakımdan da önem kazandı (BA, TD, nr. 7, s. 24-27, 88-90).

Drama, XVI. yüzyılın ilk yarısında yaklaşık 1500'e ulaşan nüfusuyla gelişmesini sürdürdü. Bu nüfusun hemen hemen yarısını müslümanlar oluşturuyordu. Ayrıca bunların içinde yağıcı, şahinci, çeltikçi gibi özel statüye sahip şahıslar bulunduğu gibi küçük bir çingene grubu da (yirmi hâne, dört mücerred) mevcuttu. Hristiyanlar ise 143 hâne, sekiz mücerred, dokuz bive nüfusa sahipti. Bu yüzyılın ortalarında Drama şehrinin ve civarındaki köylerin vergi gelirleri Vezîriâzam Rüstem Paşa'nın haslarına tahsis edilmişti. Onun ölümünden (1561) sonra Mart 1562'de şehir ve köyler, Kanûnî Sultan Süleyman'ın İstanbul'da yaptırdığı imaretin vakfı haline geldi ve üç yıl-lığına 1.500.000 akçe ile mukâtaaya ve-

rildi (BA, D. HMH, nr. 1, Evr. 63). Ayrıca şehrin vergi gelirlerinde de artış olmuş, XV. yüzyılın son çeyreğinde 25.000-30.000 arasında olan gelirler XVI. yüzyılın ortalarında 45.000'e yükselmisti. Bu vergi yekünü içinde pazar vergilerinin payının yüksek oluşu (14.000), şehrin ticarî bakımdan gelişmekte bulunduğunu ortaya koyar.

XVI. yüzyılın son çeyreğinde, Kanûnî Sultan Süleyman vakıfları arasında zikredilen Drama'da yedi müslüman (Câmi-i Atik, Mescid-i Derviş Bâlî, Câmi-i Halil Çelebi, Kassâm, Osman, Câmi-i Mustafa Bey ve Debbâğ Şücâ), bir hristiyan (Metropolit) mahallesi ve on iki hânedan ibaret bir de yahudi cemaati bulunuyordu. Şehrin bu sıralarda toplam nüfusu, XVI. yüzyılın ilk yarısındaki gibi 1500 dolayında olmakla birlikte müslüman nüfusta artış meydana gelmiş, buna karşılık hristiyan nüfus azalmıştı. Müslüman nüfus 146 hâne, kırk altı mücerred, altı yağıcıdan ibaret iken tek mahallede toplandıkları anlaşılan hristiyanlar 116 hâne, elli yedi mücerred nüfusa sahipti. Müslüman nüfusun artışında ihtidâlar da nisbî bir rol oynamıştı (% 10-15). Şehrin vakfa bağlı olması dolayısıyla müslüman halkın vergi muafiyetine sahip bulunması, ispençe vergisi vermekle yükümlü hristiyanların bir kısmının ihtidâsına yol açtığı düşünülebilir. Bu sıralarda müslüman halkın çoğu kiracı durumundaydı. Hristiyanlar ise balıkçı, kuyumcu, ekmekçi, pabuççu, terzi, cüllâh vb. meslekî özellikleriyle deftere kaydedilmişlerdi. Ayrıca XVI. yüzyılın ilk yarısında görülmeyen yahudilerin şehirde yerleşmiş bulunmaları buranın iktisadî bakımdan önem kazandığını ortaya koyar. Nitekim bu sıralarda şehirden elde edilen vergi geliri yekünü

Drama'da hükümet konağı önünde yapılan bir töreni gösteren fotoğraf (BA, Rumeli Müfettişliği Tasnifi, müteferrik evrak, dosya nr. 1, sıra nr. 38)

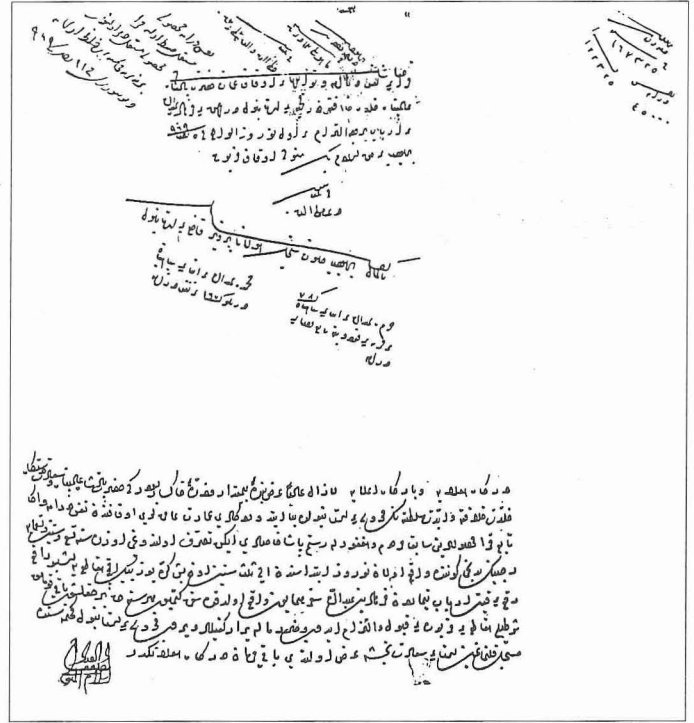

57.665 akçeye yükselmiş bulunuyordu (TK, TD, nr. 557, vr. 55^b-57^b).

XVII. yüzyılın ortalarında Drama'yı gören Evliya Çelebi, içinde 200 küçük evle Bey Camii adlı bir mescidin bulunduğu yüksekçe bir yerdeki dikdörtgen şeklindeki kale ile bunun dışındaki asıl şehri etrafıca tasvir eder. Aşağı şehirde yedi mahalle ve 600 kadar irili ufaklı ev, on iki cami ve mescidin yer aldığını yazar. Onun verdiği rakamlara göre bu dönemdeki nüfusun 3000 dolayında olduğu söylenebilir. Ayrıca Evliya Çelebi, çarşı içindeki Eski Cami'nin II. Bayezid tarafından yaptırıldığını; Molla Camii, Ak Mehmed Ağa Camii, Büyük ve Küçük Tekke camileriyle yedi mahalle mescidinin mevcut bulunduğunu; bunların yanı sıra iki medrese, üç sıbyan mektebi, iki tekke, on küçük han, bir hamam, şehrin içinden geçen küçük derenin kenarında 300 dükkân ve çarşıda bir saat kulesi olduğunu da belirtir (*Seyahatnâme*, VIII, 123-126). Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler şehrin fizikî yönden fazla gelişmediğini gösterir. Nitekim 1721-1722 tarihli *Avânız Defteri*'ne göre buranın XVI. yüzyıldaki gibi yedi mahallesi (Câmi-i Atîk, Halil Bey, Derviş Bâlî, Osman [?], Alaca Mescid, Debbâğhâne, Kassâm) bulunmaktaydı; varoş kesiminde ise hristiyan gruplar oturuyordu (BA, MAD, nr. 59). Evliya Çelebi'nin şehirde pamuklu dokumacılığı yapıldığı ve keten bezi işlendiğine dair verdiği bilgileri XVIII. yüzyılın sonunda İnciciyan da doğrular. Ona göre Drama başlık ve bahçelik, sulak bir yer olup şehirde çadır bezi imalâtı yapılıyor, ayrıca iyi cins pirinçleriyle tanınıyordu (*GDAAD*, sy. 2-3 [1974], s. 20-21).

XVIII ve XIX. yüzyıllarda Drama Serez âyanının etkisi altına girdi. Âyanların nüfuzu kırıldıktan ve merkezî idare sağlandıktan sonra Drama nüfus bakımından olduğu gibi fizikî yönden de gelişme gösterdi. 1293 (1876) ve 1299 (1882) yılı salnâmelerine göre Drama'da 397 hâne vardı, nüfusu da 2000 dolayında bulunuyordu. Bu sıralarda şehirde on iki cami, dört mescid, üç medrese, 282 dükkân, otuz mağaza, on üç han, iki kilise, bir hamam, üç tekke mevcuttu. Şehir nüfusu giderek artış gösterdi; 1307'-de (1889) nüfusunun 3000'den biraz fazlasını müslüman ahali teşkil ediyordu. 1312-1315 (1894-1897) yıllarına ait kayıtlara göre şehirde 7583 kişi yaşamakta olup 1287 hâne, sekiz cami, altı mescid, 287 dükkân, 109 mağaza, yirmi beş han, iki hamam, iki tekke, üç medrese,

Drama'nın
1562'de
Kanûnî
Sultan
Süleyman
İmareti'nin
vakfı
olduğuna dair
bir belge
(BA, D.HMH,
nr. 1, evr. 63)

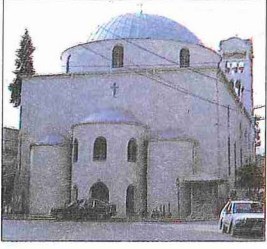
iki kilise yer alıyordu. Bu tarihlerden on on beş yıl öncesine göre şehirde nüfus yanında dükkân, mağaza, han sayısında da artış olması, buranın bir ticaret merkezi özelliği kazandığını gösterir. 1322 (1904) ve 1324 (1906) yılı salnâmelerinde bu sayıların daha da arttığı dikkati çekmektedir. Bu son tarihte nüfus 13.000'e ulaşırken dükkân sayısı 467, mağaza sayısı 227, han sayısı otuzu bulmuştu (*Selânik Vilâyeti Salnâmesi*, 1324 senesi, s. 453). Şehirdeki en önemli tarihî eserler ise Câmi-i Atîk adıyla da bilinen Yıldırım Bayezid Camii ile Servili Arap, Mahmud Paşa ve Molla Efendi camileriydi. Bu dönemlerde şehir halkının büyük kısmını Türkler oluşturmakta, bunun yanı sıra Bulgar, Rum, Ermeni ve yahudiler de bulunmaktaydı. Halkın çoğu tütün tarımı, dokumacılık ve ticaretle uğraşıyordu.

Balkan savaşları sırasında bir ara Bulgarlar'ın eline geçen Drama, II. Balkan harpleri esnasında yeniden Yunanlılar tarafından zaptedildi, Londra Antlaşması ile Yunanistan'a bırakıldı. I. Dünya Savaşı sırasında Bulgaristan'a dahil edildiyse de savaş sonrası yeniden Yunanistan'a terkedildi. Bu arada şehirdeki müslüman Türk nüfusu 1922'de Türkiye'ye göç etti. II. Dünya Savaşı yıllarında da Bulgarlar tarafından alındı; ancak savaşın sonuna Yunanistan sınırları içinde kaldı. Bugün Drama Makedonya kesiminde bir il (nomos) ve bu ilin merkezi şehir olup

nüfusu 40.000'i aşmış (1981'de 36.109) bir kolordu karargâhı ve başpiskoposluk merkezidir. Başlıca ekonomik faaliyeti ziraat teşkil eder. Özellikle tütün, pamuk, pirinç ekimi önem kazanmıştır.

Osmanlı hâkimiyeti döneminde Drama'nın merkez olduğu kaza önceleri Rumeli beylerbeyiliğinin Paşa sancağına, daha sonra ise Selânik sancağına bağlı bulunmaktaydı. Kaza son derece verimli Drama ovasını içine alıyor ve Kavala'ya kadar uzanarak Ege denizine ulaşıyordu. XV. yüzyılın sonlarında kazada 2275 hâne, 227 bive cizye mükellefi tesbit edilmiştir. XVI. yüzyıl başlarında 30 akçelik kadılık olan Drama kazasına bağlı 106 köy, yirmi bir mezraa vardı. Drama ile Kavala arasındaki beş köy madenci statüsünde olup buradaki maden ocaklarından gümüş çıkarılıyor ve işlenerek külçe haline getiriliyordu. 1530'da bu işlemden mukâtaaya verilerek sağlanan gelir 94.702 akçe, işlenmeyen maden geliri ise 188.531 akçe idi (BA, TD, nr. 167, s. 30-39). Buradan çıkarılan gümüşlerle ilk dönemlerde Serez'de akçe darbedildiği bilinmektedir. Bu tarihlerde kazanın toplam hâne sayısı 2224 müslüman, 3604 hristiyan olmak üzere 5828 olup bu da yaklaşık 30.000'e ulaşan bir nüfusu gösterir. Ayrıca bölgedeki madenci köyler dışında halkı çeltikçi, yağcı, küreci, deveci, şahinci gibi özel görevleri karşılığında vergi muafiyetine sahip

Drama'da
killiseye
çevrilen
bir cami

köyler de mevcuttu. Yörük grupları (Selânik, Vize, Ofçabolı Yörükleri) çeşitli köylerde ikamet etmekteydi. Özellikle çeltik ekimi bölgede önem kazanmıştı. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Drama şehriyle birlikte ona bağlı bazı köyler de Kanûnî vakfına dahil edildi. Bunlar otuz dört köy iki mezraadan ibaretti; ayrıca elli altı köy, on altı mezraa da timar sistemi içinde bulunuyordu. Dolayısıyla yüzyılın sonlarına doğru Drama kazasında doksan köy ve on sekiz mezraa vardı (TK, TD, nr. 196, vr. 206^b-243^a; TK, TD, nr. 557, vr. 57^b vd.). Drama kazası bu durumunu uzun süre muhafaza etti. XIX. yüzyıl ortalarında 1864'te Selânik eyaleti kurulunca Drama buraya bağlı bir sancak haline getirildi. 1867'de kısa bir süre için Se-rez sancağı ile birleştirilen Drama sancağı 1873'te tekrar müstakil sancak oldu. 1876'da Drama sancağı merkez kaza dışında Kavala, Darıdere, Yenice-i Karasu kazalarından oluşmaktaydı. Merkez kazaya bağlı iki nahiye (Pravişte ve Çeç) mevcut olup daha sonra kaza haline getirilecek olan Sarışaban Kavala'nın nahiyesi durumundaydı. Sancak bu statüsünü uzun süre koruyamadı, en geç 1882'de doğusundaki Mesta bölgesi Edirne'ye bağlandı. Bu sırada sancak Drama, Kavala ve Sarışaban kazalarından meydana geliyordu. Bir müddet bu şekilde kalan sancak, 1889'a doğru merkez kazaya bağlı Pravişte nahiyesinin kaza haline getirilmesiyle dört kazadan oluştu. 1913'te Yunanistan'a terkinden önce sancağa Robçoz ve Taşöz kazaları katılmıştı.

Sancağın nüfusu XIX. yüzyılda artış gösterdi. XVI. yüzyılda bölgede hristiyan nüfus fazla iken XVII-XIX. yüzyıllarda müslüman nüfusta artış meydana geldi. Bunda büyük ölçüde yörük teşekküllerinin iskânı, göçler ve kısmen ihtidâlar önemli rol oynadı. XIX. yüzyılın son çeyreğinde, kaybedilen toprakların müslüman halkının göçleriyle nüfus daha da arttı. 1831'de kaza durumunda iken 12.702 erkek nüfusu olan Drama, sancak olduktan sonra 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde 60.000 civarın-

da nüfusa sahipti. 1882'ye doğru idarî daralma sebebiyle bu rakam 40.000 dolayına indi. 1882-1893 döneminde sancak nüfusu 90.000'i aşmıştı. 1906-1907'de ise sancakta 165.000 kişi yaşıyordu. Bunun 125.000'ini müslüman Türk ahali oluştururken geri kalanları nüfus durumuna göre sırasıyla Rum, Bulgar, yahudi, Ermeni, Çingene, Ulah, Katolik Rum, Protestan ve yabancılar teşkil etmekteydi. 1877'den sonra ve Balkan savaşları sırasında göçmen akınlarına uğrayan Drama'daki bu yoğun Türk nüfusu, bölgenin Yunanistan'a bırakılmasından sonra Lozan Antlaşması gereğince Türkiye'ye göç etti.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 3, s. 484-489; nr. 7, s. 24-27, 88-90; nr. 167, s. 30-39; nr. 374, s. 32-36; TK, TD, nr. 196, vr. 206^b-243^a; nr. 557, vr. 55^b-57^b vd.; BA, MAD, nr. 59; BA, D. HHM, nr. 1, Evr. 63; Aşıkpaşazâde, Târih (Atsız), s. 346; Neşri, Cihannümâ (Teschner), I, 58; Süleymaniye Vakfiyesi (haz. Kemal Edib Kürkçüoğlu), Ankara 1962, s. 29; Evliya Çelebi, Seyahatnâme, VIII, 123-126; Selânik Vilâyeti Salnâmesi, 1285 senesi, s. 100; 1286 senesi, s. 132; 1289 senesi, s. 153; 1290 senesi, s. 139; 1293 senesi, s. 75; 1299 senesi, s. 169, 172, 176; 1307 senesi, s. 185; 1310 senesi, s. 203, 205; 1313 senesi, s. 411-453; 1315 senesi, s. 528-572; 1322 senesi, s. 428-450; 1324 senesi, s. 453-503; Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı, s. 10, 74, 145, 147, 445; D. M. Nicol, The Last Centuries of Byzantium, London 1972, s. 256-257; A. Birken, Die Provinzen des Osmanischen Reiches, Wiesbaden 1976, s. 76; Kemal H. Karpat, Ottoman Population 1830-1914, Madison 1985, s. 118, 136-137; G. Ostrogorski, "La prise de Serrés par les Turcs", Byzantion, XXXV, Bruxelles 1965, s. 302-319; E. Zachariadou, "Early Ottoman Documents of the Prodromos Monastery (Serres)", SOF, XXVIII (1969), s. 8-9; İnciciyan, "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası" (trc. H. Andreasyan), GDAAD, sy. 2-3 (1974), s. 20-21; Kâmûsü'l-'alâm, III, 2127; TA, XIV, 59-60; ABr., VII, 478.

FERİDUN EMECEN

DRİNA KÖPRÜSÜ

Bosna - Hersek'te Vişegrad'da
Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa adına
Mimar Sinan'ın yaptığı köprü.

Köprü aslında Vişegrad veya bânisi Sokullu Mehmed Paşa'nın adlarıyla tanınmaktaysa da 1960'tan sonra Yugoslav yazarı İvo Andrić'in romanı dolayısıyla atından geçen akarsuyun adıyla şöhret bulmuştur. Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın vakfiyesinde (Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 933) anıldığı gibi evvelce biri menba, diğeri mansab tarafında bulunan iki manzum kitâbede bâninin adı ve yapım tarihi açık şekilde bildirilmiştir.

Halen tarih köşkü üzerinde yer alan bu iki kitâbeden birincisinde köprünün hayrat olarak Sokullu Mehmed Paşa tarafından yaptırıldığı belirtildikten sonra, "Görüp itmâmını Hâdî dedi ana târih / Bârekellâh aceb cısr-i kebîr ü eltâf-sene 985 (1577-78)" mısrayla inşa tarihi verilmektedir. Metni daha değişik olan ikinci kitâbenin tarih mısraı ise şöyledir: "Dedi târihin Nihâdî her gören ede duâ / Yaptı bu köprüyü su üzre Mehmed Paşa-sene 985 (1577-78)". Birinci kitâbenin tarih mısraı değişik biçimlerde okunarak farklı şekillerde hesaplanmaktadır. Bazı araştırmacılar bunun 979 (1571-72) olduğunu ileri sürerek bu tarihin inşaatın başlama, diğerinin ise bitiş tarihi olabileceğini kabul ederler. I ve II. Dünya savaşlarındaki saldırılarda harap olup tamamen parçalandıkları belirtilen bu kitâbeler, anlaşıldığına göre eski metinleri tesbit edilerek yeniden taş işlenip birlikte kitâbe köşküne yerleştirilmiştir. Bu arada Mehmed Mujzinoviç, kitâbelerden birincisinin tarihini 979 (1571-72) olarak kabul edip taş da böylece yazdırmıştır. Halbuki kitâbelerin bozuk kısımlarını Evliya Çelebi Seyahatnâme'sinin çeşitli yazmalarındaki metinlerle karşılaştıran Ekrem Hakkı Ayverdi her iki kitâbenin aynı tarihi verdiği sonucuna varmıştır.

Köprünün mimarı Hassa Başmimar Sinan'dır. Onun meydana getirdiği eserlerin listesini veren Tezkiretül-'ebniye'de köprü anılmaktadır. Osmanlı hâkimiyeti döneminde Evliya Çelebi köprüyü görmüş ve kitâbelerini kısmen kaydetmiştir. Yüzyıllarca hizmet veren ve sağlamlığı ile çevrede yaşayanların ata sözlerine de giren köprü E. H. Ayverdi'nin işaret ettiğine göre 1664 ve 1875'te tamir edilmiş, 1896'daki taşkında sadece korkulukları zarar görmüştür. Avusturyalılar tarafından 1911'de yapılan bir tamirin arkasından I. Dünya Savaşı sırasında 1914-1915'te batıdaki üç ve dördüncü ayaklarla birlikte üç kemeri tahrip edilmiştir. Bir süre üzerine yapılan bir ahşap ilâveden geçilmiş, 1939'da köprünün yıkık kısımları ihya edilmiş, fakat II. Dünya Savaşı içinde 1943'te dört ayak ve beş kemer tekrar yıkılmıştır. Bunun üzerine 1949'da köprünün tamirine başlanmış ve 1952'de tamamlanmıştır. Dünya edebiyatında bir romanla tanınan köprü, bu yeni şöhretini İvo Andrić'in 1945'te yayımladığı Na Drini Čuprija (Drina Köprüsü) romanı ile kazanmıştır. 1961 yılında sahibine Nobel edebiyat ödülünü